

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи
з навчальної дисципліни
"МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ"
для студентів спеціальності
8.18010014 "Управління фінансово-економічною
безпекою"
усіх форм навчання**

Харків. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015

Затверджено на засіданні кафедри економічного аналізу.
Протокол № 2 від 29.08.2014 р.

Самостійне електронне текстове мережне видання

Укладачі: Преображенська О. С.
Денисюк О. В.
Москаленко Н. О.

М 54 Методичні рекомендації до самостійної роботи з навчальної дисципліни "Міжнародні стандарти забезпечення безпеки підприємств" для студентів спеціальності 8.18010014 "Управління фінансово-економічною безпекою" усіх форм навчання : [Електронне видання] / уклад. О. С. Преображенська, О. В. Денисюк, Н. О. Москаленко. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 31 с. (Укр. мов.)

Подано за темами навчальної дисципліни основні терміни і поняття, контрольні запитання для самодіагностики, питання для самостійного опрацювання та рекомендовану літературу. Наведено практичні завдання та методичні рекомендації щодо їх самостійного виконання студентами.

Рекомендовано для студентів спеціальності 8.18010014 "Управління фінансово-економічною безпекою" усіх форм навчання.

Вступ

У сучасній науковій літературі термін "безпека" прийнято розуміти як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави або суб'єкта господарювання від внутрішніх і зовнішніх загроз. Для повного розкриття та пояснення змісту терміна "безпека підприємства" необхідно подати параметри визначення критеріїв безпеки, характеристик можливих загроз і їх структури та принципів побудови системи забезпечення безпеки. Висвітлення даних питань здійснюється у різноманітних стандартах забезпечення безпеки, які розробляються як на міжнародному, так і на національному рівнях і стосуються різних сфер діяльності суб'єкта господарювання, системи менеджменту, технологій.

Стандартизація – це діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань із метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів і послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню міжнародному співробітництву. Об'єктами стандартизації є продукція, процеси та послуги, зокрема матеріали, складові, обладнання, системи, їх сумісність та уніфікація, правила, процедури, функції, методи чи діяльність, персонал і органи.

Стандартизація, як основа технічного регулювання, (діяльність, що спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості за даних умов) знаходить дуже широке застосування майже в усіх галузях, чітко встановлює вимоги до продукції, бізнес-процесів підприємств і питань безпеки; дозволяє досягати рівня стандартної (базової) або навіть конкурентоспроможної якості (наприклад, на рівні галузевих стандартів) відповідно до мети застосування.

Самостійна робота є важливим видом навчального навантаження, що дозволяє закріпити отримані під час аудиторних занять знання та доопрацювати питання, що не знайшли детального розгляду в аудиторії.

Цей вид навчальної роботи є важливою складовою навчального процесу, що має безпосередній вплив на зміст та глибину засвоєння матеріалу студентами. І водночас, основним засобом оволодіння знаннями та набуття навичок у позааудиторний час.

Метою самостійної роботи з навчальної дисципліни є забезпечення засвоєння дисципліни в повному обсязі шляхом поглибленого вивчення і систематизації набутих теоретичних знань.

Робочою програмою навчальної дисципліни передбачено такі види самостійної роботи:

підготовка до семінарських та практичних занять, що полягає в опрацюванні лекційного матеріалу, підготовці доповідей;

підготовка до поточного та підсумкового контролю знань, що полягає в опрацюванні контрольних запитань, питань для самодіагностики;

самостійне опрацювання теоретичного матеріалу за зазначеною тематикою;

самостійне виконання практичних завдань з урахуванням методичних рекомендацій.

Самостійна робота з навчальної дисципліни передбачена навчальним планом і рекомендованою літературою, серед якої національна та міжнародна законодавча база, монографії, наукові статті, підручники. Використання цієї та іншої рекомендованої літератури дасть змогу опанувати базові компетентності навчальної дисципліни.

Тема 1. Теоретичні основи стандартизації безпеки підприємства

1.1. Сутність та основні категорії стандартизації.

Наукові основи навчальної дисципліни. Об'єкти та суб'єкти "міжнародної стандартизації забезпечення безпеки підприємства". Характеристика основних категорій "стандарт", "міжнародні стандарти", "міжнародні стандарти забезпечення безпеки підприємства", "сертифікація" та ін. Основні принципи, цілі та завдання міжнародних стандартів забезпечення безпеки підприємства. Методи дослідження дисципліни.

1.2. Принципи, методи і форми стандартизації.

Основні принципи стандартизації: плановості, перспективності, оптимальності, динамічності, системності, обов'язковості. Система методів стандартизації: уніфікація, систематизація, класифікація, симпліфікація.

1.3. Мета та основні принципи державної політики у сфері стандартизації.

Комплекс правил і положень державної системи стандартизації України, найважливіші структурні елементи державної системи стандартизації. Категорії нормативних документів із стандартизації. Державний нагляд за дотриманням стандартів. Порядок розроблення, затвердження та впровадження стандартів.

Основні терміни і поняття: стандарт, міжнародні стандарти, міжнародні стандарти забезпечення безпеки підприємства, сертифікація.

Питання для самостійного опрацювання

1. Як класифікуються стандарти з урахуванням специфіки об'єкта стандартизації? У чому їх особливість?
2. У чому особливість стандартів на продукцію (послуги)?
3. Охарактеризуйте національні системи стандартизації європейських країн (на вибір).

Практичні завдання для самостійного виконання

Зробити огляд теоретичного матеріалу з теми "Категорії нормативних документів зі стандартизації в Україні". Скласти аналітичний звіт "Призначення нормативних документів зі стандартизації".

Описати комплекс правил та положень державної системи стандартизації України, проаналізувати та зробити стислий опис нормативних документів зі стандартизації згідно з національним законодавством.

Проаналізувати функції та повноваження Держспоживстандарту України.

Надати результати у формі звіту; презентації у програмі *Power Point*.

Запитання для самодіагностики

1. Дайте визначення сертифікації.
2. Яка організація формує міжнародні вимоги до термінів і визначень у галузі сертифікації?
3. Порівняйте сутність понять "сертифікація" та "підтвердження відповідності".
4. Що таке "система сертифікації"?
5. Які існують види сертифікації?
6. Визначте призначення добровільної сертифікації та охарактеризуйте її об'єкти.
7. Встановіть відмінності добровільної сертифікації від обов'язкової.

Тести

1. ДСТУ розробляються для:
 - а) організаційно-методичні і загальнотехнічні об'єкти;
 - б) виробу машинобудівного застосування;
 - в) основні елементи народногосподарських об'єктів державного значення;
 - г) продукцію міжгалузевого призначення;
 - д) продукцію для населення;
 - е) методи іспитів;
 - є) усі відповіді правильні.
2. Вимоги до якості, закріплені в ДСТУ, поділяються на:
 - а) обов'язкові та рекомендаційні;
 - б) типові й нестандартні;
 - в) прямі та непрямі.
3. Державні стандарти України затверджуються і реєструються:
 - а) Державним комітетом із питань технічного регулювання та споживчої політики;

б) Службою стандартизації підприємства;
в) Українським навчально-науковим центром зі стандартизації, метрології та якості продукції.

4. Коли була створена державна система стандартизації України:

- а) 1992 р.;
- а) 1991 р.;
- б) 1990 р.?

5. Коли була створена міждержавна система стандартизації:

- а) 1991 р.;
- б) 1992 р.;
- в) 1994 р.;
- г) 1995 р.?

6. Що є об'єктом стандартизації:

а) нормативний документ, затверджений відповідним органом зі стандартизації;

б) нормативний документ, затверджений відповідним органом зі стандартизації;

в) предмет, що підлягає стандартизації;

г) документ, який встановлює правила, що стосуються різних видів діяльності або результатів?

7. Що таке категорія стандарту:

а) характеристика стандарту, що визначає сферу його дії;

б) специфіка об'єкта стандартизації;

в) орган зі стандартизації, що розробляє і затверджує стандарт;

г) сукупність об'єктів стандартизації, на яку розповсюджуються вимоги стандарту?

8. Які вимоги містять національні стандарти України:

а) обов'язкові і рекомендаційні;

б) ґрунтовні і приблизні;

в) випереджаючі і дійсні;

г) міжнародні і регіональні?

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Практичні завдання виконуються після опрацювання джерела [24]. Для виконання практичних завдань та опанування теоретичного матеріалу рекомендовано використовувати таку нормативно-правову базу, у якій розкрито базові концепти та принципи стандартизації:

Закон України "Про стандартизацію" № 2408-111 від 17.05.2001 р.;

Декрет "Про Державний нагляд за дотриманням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення" № 30-93 від 08.04.1993 р.;

Закон України "Про метрологію та метрологічну діяльність" № 113/98-ВР від 11.02.1998 р.;

Закон України "Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини" № 771/97-ВР від 23.12.1997 р.;

Закон України "Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності" № 3164-ІУ від 01.12.2005 р. та ін.

Теоретичні питання опрацьовують на основі літературних джерел [4 – 6; 17; 22].

Тема 2. Типологізація стандартів щодо забезпечення безпеки підприємства

2.1. Види стандартів у системі безпеки підприємства.

Ідентифікація окремих видів ризиків у системі безпеки підприємства. Виявлення складових системи стандартизації безпеки підприємства.

2.2. Порядок розроблення, затвердження та впровадження різних видів стандартів.

Керівні принципи та практичні прийоми управління ризиками підприємства в міжнародних стандартах. Особливості впровадження різних типів міжнародних стандартів на вітчизняних підприємствах. Створення специфічних сценаріїв розвитку подій на основі загальноприйнятих світових практик.

2.3. Порядок проведення робіт із стандартизації.

Показники ефективності управління ризиками взаємовідносин підприємства із суб'єктами зовнішнього та внутрішнього середовища. Методики визначення ризикової альтернативи відповідно до міжнародних стандартів. Оцінювання заходів із мінімізації ризиків підприємства.

Основні терміни і поняття: безпека, стандарт, роботи зі стандартизації, ризик, світова практика, типологізація, міжнародні стандарти з управління ризиками.

Питання для самостійного опрацювання

Структура економічної безпеки підприємства та типи ризиків у системі економічної безпеки.

Методи оцінювання й зниження економічних ризиків. Класифікація сфер ризику. Статистичний метод оцінювання ризику. Крива Лоренца й спосіб її побудови. Метод використання аналогій, експертні методи, метод аналізу доцільності витрат, комплексне оцінювання ризиків, на основі встановлених нормативів, "дерево рішень".

Практичне завдання для самостійного виконання

Розробити алгоритм виявлення та опису ризиків з урахуванням вимог основних, визнаних на міжнародному рівні стандартів із ризик-менеджменту та рівня кваліфікаційної підготовки фахівців українських підприємств.

Підготовка доповіді на тему "Види ризиків в системі економічної безпеки підприємства та міжнародна практика їх регулювання".

Запитання для самодіагностики

1. Які чинники зумовлюють необхідність проблем, пов'язаних із ризиком?

2. У чому полягає сутність основних підходів до визначення ризику як економічної категорії у міжнародних стандартах з ризик-менеджменту?

3. За яких умов виникає ризикова ситуація?

4. Які характерні риси притаманні ризиковій ситуації?

5. У чому полягає сутність економічного ризику?

6. У чому проявляється суперечливість як риса ризику відповідно до міжнародних стандартів ризик-менеджменту?

7. З чим пов'язана альтернативність ризику?

8. Яку роль відіграє невизначеність як риса ризику?

9. Чи пов'язані між собою основні риси ризику та його функції? Обґрунтуйте свою відповідь.

10. Схарактеризуйте основні джерела ризику і умови його виникнення відповідно до міжнародних стандартів ризик-менеджменту.

Тести [9]

1. До факторів зовнішнього середовища підприємства належить:

а) рівень витрат підприємства на виробництво продукції;

б) якість продукції підприємства;

в) зв'язки з постачальниками сировини;

г) стан виробничих фондів підприємства.

2. Із наведених складових до елементів ризику не належать:

- а) суб'єкт ризику;
- б) об'єкт ризику;
- в) джерело ризику;
- г) інформація про ступінь ризику.

3. Зовнішнім чинником ризику є:

- а) якість маркетингових досліджень;
- б) схильність керівництва до ризику;
- в) взаємодія з партнерами;
- г) стратегія підприємства.

4. Для кількісного аналізу ризику застосовують:

- а) метод аналогій;
- б) методи імітаційного моделювання;
- в) аналіз чутливості;
- г) усі наведені методи.

5. До внутрішніх способів оптимізації ступеня ризику належить:

- а) здобуття додаткової інформації;
- б) розподіл ризику;
- в) зовнішнє страхування.

6. До критерію ефективності інвестиційних проектів, що враховує ризик втрати купівельної спроможності грошей, належить:

- а) чиста теперішня вартість проекту;
- б) індекс проекту;
- в) період окупності;
- г) середньорічний дохід.

7. Показником ступеня ризику інвестиційного проекту є:

- а) початкові капітальні вкладення;
- б) термін окупності інвестицій;
- в) дисперсія очікуваних середньорічних грошових потоків від проекту;
- г) річний грошовий потік від реалізації проекту.

8. Показником тісного зв'язку між двома акціями є:

- а) коефіцієнт кореляції;
- б) коефіцієнт варіації;
- в) коефіцієнт бета;
- г) математичне сподівання очікуваного прибутку за акціями.

9. До внутрішніх чинників ризику відносяться:

- а) законодавство, що регулює підприємницьку діяльність;

- б) стихійні лиха;
- в) організація праці на підприємстві.

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Для виконання практичних завдань та опанування теоретичного матеріалу рекомендовано проаналізувати структуру та зміст ISO 31000 "Загальні керівні вказівки щодо принципів та втілення ризик-менеджменту"; проаналізувати основоположні поняття з ризик-менеджменту: стандарт, розроблений Федерацією Європейських Асоціацій Ризик Менеджерів ("FERMA"); закон "Сарбейнса-Окслі"; стандарт "COSO II"; південно-африканський стандарт "KING II". Рекомендовані наукові джерела та нормативна база [2; 22].

Для виявлення факторів ризиків і формулювання ризиків доцільно застосовувати спеціальну матрицю ризик-аналізу. Потрібно дотримуватися такого порядку її застосування.

Експертним шляхом встановлюються фактори ризиків, які впливають на досягнення цілей підприємством у різних функціональних сферах бізнесу: стратегічній, виробничій, фінансовій, маркетинговій тощо. Далі формулюються ризики. Експертам у галузі ризик-менеджменту рекомендується отримати відповіді на такі питання в процесі виявлення ризиків.

1. Що може виступати джерелом ризику?
2. Яка може трапитися подія, що негативно або позитивно вплинула б на досягнення цілей проекту?
3. Який саме вплив на цілі буде мати ця подія?
4. Коли може виникнути ризик?
5. На яку саме сферу діяльності підприємства можуть вплинути ці події?
6. Як саме відбувається вплив на ризик у теперішній час?
7. Що може заважати дієвості впливу на ризик?

Наступним кроком є детальний опис кожного виявленого ризику. Для цього доцільно застосовувати табличну форму, до якої заносяться важливі характеристики ризику.

Тема 3. Діяльність міжнародних організацій у сфері стандартизації

3.1. Основні завдання та принципи діяльності міжнародних організацій у сфері стандартизації.

Розроблення основних напрямів політики зі стандартизації. Проблеми міжнародного співробітництва в галузі стандартизації забезпечення

безпеки підприємства. Відносини, пов'язані з діяльністю у сфері стандартизації та застосування її результатів. Уніфікація оформлення міжнародних і регіональних стандартів. Визначення принципів та цілей діяльності міжнародних організацій зі стандартизації забезпечення безпеки підприємства.

3.2. Міжнародна організація зі стандартизації (ISO).

Завдання, напрями діяльності ISO. Організація обміну інформацією про роботу центральних та технічних органів ISO. Склад ISO. Організаційна структура ISO.

3.3. Аналіз нормативних документів у сфері міжнародної стандартизації забезпечення безпеки підприємства.

Міжнародні договори, акти та стандарти як спосіб забезпечення безпеки підприємства. Аналіз розділів стандартів забезпечення безпеки підприємства: структура та зміст. Координація заходів у сфері стандартизації, які належать до національного й міжнародного рівнів розробки стандартів.

Основні терміни і поняття: міжнародні організації, міжнародна організація зі стандартизації, склад, структура, функції, повноваження, учасники.

Питання для самостійного опрацювання

Міжнародні премії в галузі якості.

Блок міжнародних організацій MEK та COT.

Премія Демінга (Японія).

Премія Болдріджа (США).

Премія Європейська премія досконалості.

Практичне завдання для самостійного виконання

Схематично подати структуру ISO, описати повноваження комітетів.

Виконати індивідуальне завдання за темою "Основні принципи міжнародних договорів та угод у сфері стандартизації".

Запитання для самодіагностики

1. Європейські організації зі стандартизації.

2. Цілі міжнародної стандартизації вимог до якості.

3. Цілі європейської стандартизації вимог до якості.

4. Значення стандартизації вимог до якості для споживачів.
5. Значення стандартизації вимог до якості для виробників.
6. Значення стандартизації вимог до якості для суспільства.
7. Структура стандартів серії ISO 9000.
8. Моделі забезпечення якості (стандарти ISO 9001; ISO 9002; ISO 9003).
9. Вимоги стандарту ISO 9001 до організаційних та управлінських процесів.
10. Вимоги стандарту ISO 9001 до процесів і методів управління продукцією.

Тести

1. Національний центр міжнародної інформаційної мережі ISONET WTO (НЦМ) є складовою частиною:
 - а) Міжнародного центру наукової та технічної інформації;
 - б) Всесвітньої організації інтелектуальної власності;
 - в) Світової організації торгівлі;
 - г) Національного автоматизованого інформаційного фонду стандартів.
2. Модель системи менеджменту, яка визначає загальну організацію, класифікацію даних, системи доступу, напрями планування, методи забезпечення безпеки, практичні правила та вимоги, відповідальність співробітників, використання оцінки ризику і та інше в контексті інформаційної безпеки підприємств – це:
 - а) Стандарти ISO;
 - б) технічні умови України;
 - в) кодекси ustalеної практики;
 - г) стандарти підприємств.
3. Метою діяльності Європейського комітету з упровадження і сертифікації систем забезпечення якості є:
 - а) Об'єднання органів із сертифікації систем забезпечення якості;
 - б) Об'єднання випробувальних лабораторій;
 - в) Об'єднання для гармонізації сертифікації в Європі.

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Проаналізувати і подати структуру ISO, описати повноваження комітетів здійснювати з використанням інформації, наведеному на офіційному сайті організації.

Тема 4. Основні положення стандартів у сфері інтелектуальної власності

4.1. Аналіз стандартів та нормативних документів відповідно до видів інтелектуальної власності.

Способи захисту об'єктів інтелектуальної власності на основі системи стандартизації. Виключна власність. Інформаційна власність. Ліцензійна власність. Авторське право.

4.2. Стандарти Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ).

Сфера регламентації стандартів ВОІВ. Застосування стандартів патентними відомствами. Комітет зі стандартів ВОІВ (КСВ). Посібник ВОІВ з інформації та документації в галузі промислової власності.

4.3. Основні засади діяльності державної служби інтелектуальної власності України.

Визначення патентоспроможності об'єктів господарської діяльності, ситуації щодо використання прав на об'єкти промислової власності. Виявлення порушення прав власників чинних охоронних документів та прав заявників на об'єкти промислової власності.

4.4. Особливості прийняття міжнародних стандартів із забезпечення безпеки інтелектуальної власності.

Діяльність на засадах чинних редакцій міжнародних стандартів ВОІВ. Інформація та документації в галузі промислової власності і правила та рекомендації щодо уніфікованих методів подання патентної інформації. Визначення запроваджувальних та потенційних форм забезпечення безпеки інтелектуальної власності.

Основні терміни і поняття: інтелектуальна власність, патенти, ліцензії, охорона, документи, промислова власність.

Питання для самостійного опрацювання

1. Історія розвитку авторського права і суміжних прав.
2. Комп'ютерні програми і бази даних як об'єкти авторського права.
3. Історія розвитку патентного права.
4. Недобросовісна конкуренція як об'єкт патентного права.
5. Історія розвитку законодавства про регулювання засобів індивідуалізації товарів і послуг: становлення права на товарні знаки.
6. Захист знаків і інших позначень у мережі Інтернет.

7. Історія розвитку законодавства про охорону нетрадиційних результатів інтелектуальної діяльності.
8. Об'єкти наукового відкриття: поняття, ознаки, особливості.
9. Комерційне найменування: поняття та особливості реалізації.
10. Використання доменних імен у мережі Інтернет: поняття, ознаки, особливості правового регулювання.
11. Шляхи формування і розвитку законодавства України у сфері інформаційних відносин.

Практичне завдання для самостійного виконання

Підприємство "Машинбуд" має свідоцтво про реєстрацію торгової марки в Україні, виробляє продукцію за зареєстрованою технології має патент на корисну модель. З початку 2015 планується удосконалення виробленої продукції, яка матиме винахідницький рівень порівняно з тією, що випускається. Надалі підприємство планує реалізовувати продукцію на зовнішньому ринку.

1. Які законодавчі акти регламентують обсяг прав підприємства, яке володіє зареєстрованою ТМ?

2. Обґрунтуйте доцільність патентного захисту нової технології. Який вид патенту може бути отриманий для удосконаленої продукції? Які ще види патентів існують?

3. Які ризики виникають у разі відсутності відповідного захисту?

Виконання індивідуального завдання за темою "Права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок".

Запитання для самодіагностики [17]

Розпорядження інтелектуальною власністю.

Співвідношення права інтелектуальної власності та права власності.

Специфіка права інтелектуальної власності.

Основні інститути права інтелектуальної власності: загальна характеристика.

Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність.

Виключні права на об'єкти інтелектуальної власності і права власності: їх співвідношення.

Спільні ознаки авторського і патентного прав.

Відмінні риси у авторському і патентному правах.

Інтелектуальна власність України та її вплив на соціально-економічний розвиток держави.

Тести [17]

1. Види інтелектуальної діяльності:

а) наукова;

б) літературно-художня;

в) науково-технічна;

г) мистецька;

д) засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг.

2. Мета науково-технічної діяльності:

а) індивідуалізація учасників цивільного обороту, товарів і послуг;

б) духовне забезпечення потреб людини;

в) захист від недобросовісної конкуренції;

г) матеріальне забезпечення потреб суспільства.

3. Право інтелектуальної власності як цивільно-правовий інститут – це:

а) сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері охорони результатів інтелектуальної власності;

б) право суб'єкта на володіння, користування, розпорядження результатом інтелектуальної власності;

в) сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, оформлення, використання і охорони результатів інтелектуальної власності.

4. Секрети виробництва – це:

а) гіпотези, ідеї, факти та інші неохороноспроможні об'єкти, що мають наукове і технічне значення;

б) протиправна дія, спрямована на порушення прав на об'єкти промислової власності;

в) знання та досвід науково-технічного, виробничого, організаційного, фінансового, торгівельного та іншого характеру, які не є загальновідомими і придатні для використання в будь-якій сфері.

5. Об'єкти інтелектуальної власності:

а) результати інтелектуальної діяльності;

б) державна таємниця;

в) ноу-хау;

г) засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг;

д) ідеї, концепції, математичні методи.

6. Спільні ознаки авторського права і патентного прав:

а) результат творчої діяльності людини;

б) строк дії;

в) правова охорона об'єктів;

г) територія дії;

д) право на винагороду.

7. Відмінність в авторському праві і патентному правах:

а) право авторства і право на ім'я;

б) творчий характер;

в) різні об'єкти цих відносин;

г) строки дії.

8. Визначте види об'єктів авторського права:

а) база даних;

б) сценарні твори;

в) різного роду карти;

г) збірники творів;

д) тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування;

е) фотографічні твори.

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Рекомендовані наукові джерела та нормативна база для виконання практичного завдання та підготовки теоретичного матеріалу [8; 10; 13; 14; 19].

Тема 5. Аналіз вимог щодо дотримання міжнародних стандартів фінансової звітності

5.1. Діяльність органів зі стандартизації фінансової звітності.

Діяльність Ради з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB). Створення достовірної бази для визначення доходів і витрат, оцінювання активів і зобов'язань, розкриття існуючих фінансових ризиків, порівняння результатів діяльності.

5.2. Типи та структура міжнародних стандартів фінансової звітності.

Оцінювання ризиків шахрайства з використанням груп показників фінансової діяльності. Особливості стандартів МСФЗ та ГААП.

5.2. Застосування МСФЗ та ГААП в Україні: проблеми та перспективи.

Реалізація принципів МСФЗ та ГААП як інструмент зміцнення безпеки підприємства. Виявлення ознак шахрайства під час складання консолідованої фінансової звітності.

Основні терміни і поняття: міжнародних стандартів фінансової звітності, органів зі стандартизації фінансової звітності шахрайство, стандартів МСФЗ та ГААП.

Питання для самостійного опрацювання

Інтерпретації стандартів, прийняті постійним Комітетом з інтерпретації МСФЗ (*International Financial Reporting Committee*);

Керівництво із застосування стандартів (*Applying IFRS Solutions*).

Практичне завдання для самостійного виконання

Проаналізувати структуру нормативних документів МСФЗ і ГААП США.

Запитання для самодіагностики

Який зв'язок існує між національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку?

Етапи розробки стандартів з обліку в США.

Облікова політика підприємства. Які фактори впливають на її формування?

Особливості організації бухгалтерського обліку у Франції.

Які види кваліфікацій облікових працівників існують у країнах Євросоюзу?

Призначення Директив ЕС щодо бухгалтерського обліку.

Порівняння підходів щодо класифікації рахунків у різних країнах і в Україні.

Тести [10]

1. Тримодельна класифікація облікових систем включає:

- а) європейську модель;
- б) середньоазіатську модель;
- в) канадську модель;
- д) англо-американську модель;

- е) континентальну модель;
- є) південно-американську модель.

2. Англо-американська модель характеризується:

- а) орієнтування методики обліку на високий рівень інфляції;
- б) консерватизмом облікової практики, орієнтування на державні потреби оподаткування та макроекономічного регулювання;
- в) орієнтуванням обліку на широке коло інвесторів, відсутністю законодавчого регулювання обліку та регламентацією його стандартами.

3. На Заході розподіл обліку на дві складові частини: фінансовий і управлінський облік є:

- а) абсолютним;
- б) чіткої межі між цими частинами немає;
- в) такий розподіл відсутній.

4. Континентальна модель характеризується:

- а) орієнтуванням методики обліку на високий рівень інфляції;
- б) консерватизмом облікової практики, орієнтуванням на державні потреби оподаткування та макроекономічним регулюванням;
- в) орієнтуванням обліку на широке коло інвесторів, відсутністю законодавчого регулювання обліку та регламентацією його стандартами.

5. Стандартами обліку, основною складовою системи GAAP є:

- а) думки;
- б) заява про позицію;
- в) положення про стандарти фінансового обліку;
- г) інтерпретації (тлумачення);
- д) технічні бюлетені;
- е) положення робочої групи комітету зі стандартизації фінансового обліку з проблем, що виникають.

6. Англо-американської моделі обліку дотримуються:

- а) Польща;
- б) Казахстан;
- в) США;
- г) Великобританія;
- д) Болівія;
- е) Швейцарія;
- є) Нідерланди;
- ж) Канада;
- з) Австралія;
- и) Німеччина;
- і) Італія;
- ї) Аргентина.

7. Південно-американська модель характеризується:

- а) орієнтування методики обліку на високий рівень інфляції;
- б) консерватизмом облікової практики, орієнтуванням на державні потреби, оподаткуванням і макроекономічним регулюванням;

в) орієнтуванням обліку на широке коло інвесторів, відсутністю законодавчого регулювання обліку та регламентацією його стандартами.

8. Відповіді на запити різноманітних організацій під час застосування існуючих стандартів GAAP, як настанову до використання включають:

а) думки;

б) заява про позицію;

в) положення про стандарти фінансового обліку;

г) інтерпретації (тлумачення);

д) технічні бюлетені;

е) положення робочої групи комітету зі стандартизації фінансового обліку з проблем, що виникають.

9. Континентальній моделі обліку дотримуються:

а) Польща;

б) Казахстан;

в) Франція;

г) Великобританія;

д) Болівія;

е) Швейцарія;

є) Нідерланди;

ж) Канада;

з) Австралія;

и) Німеччина;

і) Італія;

ї) Аргентина;

й) Австрія.

10. Південно-американській моделі обліку дотримуються:

а) Бразилія;

б) Казахстан;

в) Франція;

г) Великобританія

д) Болівія;

е) Швейцарія;

є) Нідерланди;

ж) Канада;

з) Австралія;

и) Німеччина;

і) Італія;

ї) Аргентина;

й) Угорщина.

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Для вирішення практичних завдань необхідно враховувати склад МСФЗ:

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (*International Accounting Standards, IAS*) – приймалися до 1 липня 2003 року;

Міжнародні стандарти фінансової звітності (*International Financial Reporting Standards, IFRS*) – приймаються з 1 липня 2003 року;

Обов'язкові додатки до стандартів (*Appendixes*);

Національні стандарти та галузеві методики у випадку, якщо вони не суперечать концепції МСФЗ.

Базові принципи ведення обліку і складання звітності ГААП США викладені в Положенні про концепції фінансового обліку (*Statements of Financial Accounting Concepts*), що містить цілі складання та якісні характеристики елементів фінансової звітності, базові принципи проведення оцінювання активів і пасивів, а також принципи їх визнання.

Регламентуючі документи і положення ГААП США структурно поділяються на п'ять рівнів із точки зору значущості для ведення обліку:

Стандарти та інтерпретації FASB, думки APB, бюлетені AICPA, матеріали SEC;

Галузеві керівництва з обліку та аудиту AICPA, положення AICPA, технічні бюлетені FASB;

Технічні бюлетені AcSEC, загальна думка EITF;

Інтерпретації і загальногалузеві інструкції AICPA;

Роз'яснення проблемних питань AICPA; концептуальні звіти FASB; МСФЗ; інші бухгалтерські положення; підручники і статті.

Словник найменування організації, що регулюється положеннями ГААП США:

Financial Accounting Standards Board (FASB) – Комітет зі стандартів фінансового обліку. Розробляє стандарти ведення обліку та інтерпретації їх застосування. До складу FASB входять: робоча група комітету зі стандартів фінансового обліку, що займається розглядом особливих питань (*Emerging Issues Task Force, EITF*), фонд фінансового обліку (*Financial Accounting Foundation, FAF*) і консультативну раду з стандартам обліку (*Financial Accounting Standards Advisory Council, FASAC*).

Securities & Exchange Commission (SEC) – Комісія з цінних паперів і бірж. *Accounting Principles Board (APB)* – Комітет із бухгалтерських принципів, який розробляє основи ведення бухгалтерського обліку, а також прийнятні методи обліку для вирішення ряду бухгалтерських завдань. Комітет здійснює розробку думок та інтерпретацій за існуючими стандартами, а також додаткових положень з ведення обліку. Незважаючи на те, що він скасований в 1973 році, деякі його положення зберегли силу.

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) – Американський інститут дипломованих громадських бухгалтерів (Професійна асоціація дипломованих бухгалтерів-практиків). Розробляє галузеві положення з обліку та аудиту, думки з питань обліку тих чи інших господарських операцій, організовує кваліфікаційні програми, а також

наукові дослідження тенденцій і новітніх методів ведення бухгалтерського обліку.

Accounting Standards Executive Committee (AcSEC) – Виконавчий комітет із бухгалтерських стандартів. Підрозділ AICPA, що здійснює розробку думок щодо положень, що випускається FASB і SEC, а також рекомендацій зі специфічних проблем обліку.

Важлива відмінність у способах подання фінансової інформації стосується відображення сплачених підприємством відсотків за позиками. Згідно з ГААП США, всі відсотки за позиковими коштами, сплачені протягом звітного періоду, відображаються у Звіті про рух грошових коштів і повинні бути класифіковані як частина операційної діяльності підприємства незалежно від цілей залучення і використання позикових коштів. У МСФЗ відсотки за позиками у Звіті про рух грошових коштів розподіляються між операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю відповідно до призначення позикових коштів.

Тема 6. Міжнародні стандарти безпеки та оцінювання персоналу підприємства

6.1. Стандарти системи безпеки праці.

Загальні вимоги і норми безпеки за видами небезпечних та шкідливих виробничих факторів. Стандарти безпеки праці: міждержавні (ГОСТ), державні (ДСТУ), міжгалузеві (ГСТУ), галузеві (ОСТ), стандарти підприємств (СТПССБП).

6.2. Принципи управління знаннями відповідно до міжнародних стандартів та практик.

Структура стандартів управління знаннями: європейський та американський досвід. Забезпечення комплексного характеру взаємодії підсистем підприємства відповідно до міжнародних практик управління знаннями. Принципи практик: своєчасність виконання поставлених завдань, неперервність у процесі функціонування. Визначальні характеристики стандартів з управління знаннями.

Основні терміни і поняття: управління знаннями, європейський стандарт управління знаннями, американський стандарт управління знаннями, кодекс усталеної практики.

Питання для самостійного опрацювання

Спроможність організації акумулювати й генерувати знання;
інтеграція знань на підприємстві;

джерела формування корпоративних знань;
стратегії ефективного формування та використання знань в організаціях.

Практичне завдання для самостійного виконання

На основі даних табл. 1 сформулювати перелік та визначити зміст компетенцій підприємства.

Таблиця 1

Перелік компетенцій підприємства на основі його функцій

Найменування функції	Зміст компетенції
Виробнича	
Реалізаційно-маркетингова	
Ресурсно-попитова	
Фінансово-інвестиційна	
Бюджетна	
Місцеутворювальна	
Виховна	
Пізнавальна	
Освітня	
Інноваційна	
Інституціональна	
Інформаційно-сигнальна	
Консолідуюча	
Стабілізуюча, антикризова	

Запитання для самодіагностики:

Проаналізуйте тенденції в управлінні знаннями підприємства.

Наведіть приклади інформаційних технологій управління знаннями на сучасному підприємстві.

Як відбувається процес трансформації знань на підприємстві?

Наведіть приклади інтелектуальних технологій управління знаннями.

Охарактеризуйте механізм управління знаннями.

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Для виконання практичного завдання необхідно користуватися наведеною у табл. 2 класифікацією компетенцій.

Види компетенцій підприємства

Поняття	Визначення поняття
Динамічні здатності	Уміння інтегрувати, створювати й перебудовувати внутрішні й зовнішні компетенції у відповідь на швидкі зміни зовнішнього середовища (Д. Тіс, Г. Пізано, А. Шуен)
Матеріальні/нематеріальні компетенції	Матеріальні: устаткування, будови, товари. Нематеріальні: торгівельна марка, організаційні процеси, культура (<i>Australian National Competence Standards in Project Management</i>)
Стандартні компетенції	Набір здатностей, які дозволяють вирішувати типові завдання, необхідні для забезпечення процесів операційної діяльності (Бажин І. І.)
Управлінські компетенції	Підходи й прагнення певного типу поведінки: переважачі цінності, фокус уваги керівництва й влади, спостереження за середовищем, реакція на зміни, технології керування в сполученні з функціональними здатностями відповідного рівня (І. Ансофф)
Підприємницькі (внутрішні) компетенції	Здатності до використання прибутку за допомогою заміни технологій, корекції внутрішньої структури, диверсифікованості й інтерналізації в ході стратегічного переривчастого поведіння (І. Ансофф)
Конкурентні (зовнішні) компетенції	Здатності до одержання прибутку, заснованої на вдосконалюванні продукції з поетапним внесенням поліпшень у ході оперативного поступового поведіння (І. Ансофф)
Професійні компетенції	Здатність, що характеризується ефективністю виконання набору типових функцій, що відповідають певним видам діяльності та рівню кваліфікації. Професійна компетенція підприємства визначається функціями управління (Д. О'Ніл; Б. Джи)
Компетенції членів наглядової ради	Елемент системи корпоративного управління підприємства, до якого належить вирішення питань, передбачених Законом України "Про акціонерні товариства", статутом, а також переданих на вирішення наглядової ради загальними зборами

Тема 7. Особливості впровадження міжнародних та регіональних стандартів менеджменту якості на підприємствах

7.1. Напрями скоординованої діяльності підприємства з управління якістю.

Аналіз моделей якості. Нормативне підґрунтя впровадження системи управління якістю. Орієнтовний план заходів щодо впровадження системи управління якістю.

7.2. Основні принципи забезпечення менеджменту якості.

Залежність підвищення якості від рівня базових чинників та ефективності управління якістю. Узгодженість управлінських функцій, що впливають на формування системи менеджменту якості.

7.3. Методи статистичного контролю якості.

Розроблення політики в сфері якості і цілей у сфері якості, планування та контроль якості відповідно до найкращої міжнародної практики.

Основні терміни і поняття: управління якістю, моделі управління якістю, система якості, контроль якості.

Питання для самостійного опрацювання

Охарактеризуйте суб'єкти та об'єкти управління якістю.

Як визначити цінність продукту для споживача та виробника?

Проаналізуйте співвідношення таких категорій, як "якість", "цінність" та "вартість"?

Практичне завдання для самостійного виконання

Законспекуйте основні терміни та визначення стандарту ДСТУ ISO 9000:2007 розд. 3: Терміни та визначення понять.

Здійсніть аналіз терміна "якість" та подайте результати роботи у вигляді таблиці.

Тести [16]

Відповідно до стандарту ISO 9000 версії 2007 року під якістю продукції розуміється:

а) сукупність властивостей та характеристик, що надають їй спроможність задовольняти потреби (користувачів) установлені та передбачувані;

б) сукупність її властивостей, що зумовлюють спроможність задовольняти певну потребу відповідно до її призначення;

в) ступінь, до якого сукупність його власних характеристик задовольняє вимоги;

г) сукупність характеристик продукції.

2. Складова частина менеджменту якості, зорієнтована на створення впевненості в тому, що вимоги щодо якості будуть виконані, – це:

- а) планування якості;
- б) управління якістю;
- в) забезпечення якості;
- г) поліпшення якості.

3. Система менеджменту якості – це:

а) система, що дає можливість установлювати політику та цілі, а також можливості для досягнення цих цілей;

б) система, що спрямовує та контролює діяльність організації відносно якості;

в) система, що має власні правила, процедури проведення сертифікації відповідності та управління нею;

г) система, що забезпечує планування, облік та аналіз витрат на якість, а також розробку заходів щодо їх поліпшення.

5. Відповідно до стандартів ISO 9000 весь життєвий цикл продукції охоплюється поняттям:

- а) коло якості;
- б) забезпечення якості;
- в) "петлі якості";
- г) розгортання функції якості.

6. Планування якості – це:

а) визначення виробничих процесів і ресурсів для досягнення якості продукції;

б) визначення характеристик якості нового виробу;

в) планування виробництва бездефектної продукції.

Запитання для самодіагностики

1. Чим характеризується нова стратегія в управлінні якістю?
2. Що таке "петля якості" і в чому її призначення?
3. Який зміст циклу Демінга?
4. Що таке механізм управління якістю продукції?
5. У чому сутність системи тотального управління якістю (TQM) і яка специфіка її елементів і їх взаємозв'язків?
6. У чому сенс і зміст комплексної системи управління якістю?
7. Назвіть вісім принципів менеджменту якості.
8. Дайте визначення терміна "система менеджменту якості".

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Рекомендовані наукові джерела та нормативна база для виконання практичного завдання та підготовки теоретичного матеріалу [16].

Тема 8. Захист інформаційного середовища підприємства відповідно до міжнародних стандартів

8.1. Нормативні положення забезпечення інформаційної безпеки підприємства.

Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємства. Основні елементи інформаційної безпеки. Механізми захисту інформаційної безпеки в міжнародних стандартах.

8.2. Упровадження системи безперервного моніторингу інформаційної захищеності підприємства за критеріями міжнародних стандартів.

Організаційні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки. Розподіл відповідальності, делегування повноважень за відділами щодо забезпечення інформаційної безпеки. Управління інформаційними комунікаціями та процесами.

Основні терміни і поняття: інформаційна безпека, інформаційне середовище, комунікації, процеси.

Практичне завдання для самостійного виконання

Розробити модель забезпечення інформаційної безпеки підприємства на основі використання міжнародних стандартів ISO 15408, ISO 17799, ISO/IEC 15408.

Запитання для самодіагностики

1. Тенденції розвитку науки та техніки в області інформаційної безпеки, актуальні проблеми теорії інформаційної безпеки.
2. Основні терміни та визначення, принципи побудови та функціонування інформаційної безпеки.

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Під час виконання практичного завдання доцільно використовувати певну модель системи інформаційної безпеки, побудовану відповідно до стандарту (ISO 15408) і даних аналізу ризиків (ISO 17799). Ця модель відповідає спеціальним нормативним документам із гарантування інформаційної безпеки, прийнятих в Україні, міжнародному стандарту ISO/IEC 15408 "Інформаційна технологія – методи захисту, критерії оцінювання інформаційної безпеки", стандарту ISO/IEC 17799 "Управління інформаційною безпекою" і враховує тенденції розвитку вітчизняної нормативної бази з питань інформаційної безпеки.

Рекомендована література

Основна

1. Вітлінський В. В. Економічний ризик та методи його вимірювання / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний, О. Д. Шарапов. – К. : КНЕУ, 2000. – 354 с.
2. Донець О. М. Використання міжнародних стандартів в управлінні ризиками / О. М. Донець, Т. В. Савельєва, Ю. І. Урецька // Управління розвитком складних систем. – 2011. – Вип. 6. – С. 36–42.
3. Кевін В. Найт Стандарт ISO 31000 на управління ризиком / В. Кевін // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2009. – № 3. – С. 6–8.
4. Кравченко В. Сучасні стандарти ризик – менеджменту: основа для побудови дієвої системи управління маркетинговими ризиками компанії / В. Кравченко // Маркетинг в Україні. – 2007. – № 5. – С. 36.
5. Немчин М. С. Використання міжнародних стандартів ризик-менеджменту на вітчизняних підприємствах / М. С. Немчин, В. М. Хобта // Сучасний стан і проблеми інвестиційного розвитку – 2008. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених. – Донецьк, ДонНТУ, 2009. – С. 35–36.
6. Старостіна А. О., Ризик-менеджмент. Теорія і практика / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : ІВЦ "Політехніка", 2008. – С. 45–48.
7. Хохлов Н. В. Управление риском / Н. В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 1999. – 239 с.

Додаткова

8. Андрощук Г. А. Патентное право: правовая охрана изобретений : учеб. пособ. / Г. А. Андрощук, Л. Й. Работягова. – К. : МАУП, 1999. – 212 с.
9. Бондар Н. М. Тестові завдання з дисципліни "Економічний ризик і методи його вимірювання" (для бакалаврів, спеціалістів та магістрів, до заліку) / Н. М. Бондар. – К. : МАУП, 2002. – 23 с.
10. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // ВВРУ – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Окрепилов В. В. Управление качеством : [учебник для вузов] / В. В. Окрепилов. – [3-е изд., пер. и доп. – СПб. : ОАО "Изд-во "Наука", 2000. – 912 с.

12. Пономарев С. В. Управление качеством продукции. Введение в системы менеджмента качества : учеб. пособ. / С. В. Пономарев, С. В. Мищенко, В. Я. Белобрагин. – М. : РИА "Стандарты и качество", 2004. – 248 с.

13. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: в редакції від 1 червня 2000 року із змінами і доп. // ВВРУ. – 2001. – № 8. – Ст. 37.

14. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15 грудня 1993 року // ВВРУ. – 1994. – № 7. – Ст. 34.

15. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000: 2005, IDT): ДСТУ ISO 9000: 2007 [На заміну ДСТУ ISO 9000: 2001; чинний від 2008-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 34 с.

16. Станкевич І. В. Управління якістю: [методичні рекомендації до виконання практ. робіт для студентів усіх форм навчання за напрямом 0306 "Менеджмент". Ч. 1] / І. В. Станкевич, Т. А. Романенко. – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2012. – 60 с.

17. Старчук О. В. Право інтелектуальної власності : завдання для самостійної роботи / О. В. Старчук. – Луцьк : Вежа-друк, 2012. – 73 с.

18. Управління якістю інфокомунікаційних послуг : навч. посіб. / [Є. Г. Борисевич, В. Г. Буряк, Є. М. Стрельчук та ін.]. – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2010. – 271 с.

19. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // ВВРУ. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

20. Стандарт ризик-менеджменту Федерації європейських асоціацій з ризик менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ferma.eu/Default.aspx?tabid=195>.

21. Циган Р. М. Методичні вказівки щодо виконання контрольних робіт з навчальної дисципліни "Облік у зарубіжних країнах" для студентів заочної форми навчання за напрямом 6.030509 – "Облік і аудит" / Р. М. Циган [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kdu.edu.ua/new/metod/8_43.doc.

22. AS/NZS Risk Management Standart 4360 [Elektronic resource]. – Access mode : <http://www.riskmanagement.com.au>.

23. Enterprise Risk Management – Integrated Framework [Elektronic resource]. – Access mode : <http://www.coso.org/publications.htm>.

24. Publications Risk Management Standart [Elektronic resource]. – Access mode : <http://www.airmic.com/publications>.

Зміст

Вступ.....	3
Тема 1. Теоретичні основи стандартизації безпеки підприємства.....	5
Тема 2. Типологізація стандартів щодо забезпечення безпеки підприємства	8
Тема 3. Діяльність міжнародних організацій у сфері стандартизації	11
Тема 4. Основні положення стандартів у сфері інтелектуальної власності	14
Тема 5. Аналіз вимог щодо дотримання міжнародних стандартів фінансової звітності	17
Тема 6. Міжнародні стандарти безпеки та оцінювання персоналу підприємства	22
Тема 7. Особливості впровадження міжнародних та регіональних стандартів менеджменту якості на підприємствах.....	24
Тема 8. Захист інформаційного середовища підприємства відповідно до міжнародних стандартів	27
Рекомендована література.....	28
Основна	28
Додаткова	28

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи
з навчальної дисципліни
"МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ"
для студентів спеціальності
8.18010014 "Управління фінансово-економічною
безпекою"
усіх форм навчання**

Самостійне електронне текстове мережне видання

Укладачі: **Преображенська** Олена Сергіївна
Денисюк Ольга Василівна
Москаленко Наталя Олександрівна

Відповідальний за випуск *Отенко І. П.*

Редактор *Бутенко В. О.*

Коректор *Бутенко В. О.*

План 2015 р. Поз. № 80 ЕВ. Обсяг 31 с.

Видавець і виготівник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Леніна, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*